

БОШКО ТОМАШЕВИЋ

МОЈЕ СВЕТО ПОЉЕ
/ПРИПОВЕСТ-ОГЛЕД/

Родио сам се и пузао по земљи. Истраживао под. Близу пода бити. Твој свет, ту, прикован за једну површину коју истражујеш, фасциниран својим пољем, зрачећи себе на том пољу, по њему, свој интимни посед, најсигурнији, прилепљен за тебе.

Снег. Под њиме твоја преобразена околина. Белина. Санке. Клизе. Преко света. Преко поља. Салинци. Траг салинаца. Прапорци. Звони улица. Шум салинаца по снегу. По снегу сувом, по снегу влажном, под ледом, једни салинци на сувом, други на страни где се снег још није отопио. Иње. Магла. То сам гледао. Спуштао се низ брег саоницама од багремовог дрвета. Тихост предела. Глагови деце. Шкрипа снега под салинцима. Шкрипа снега, дрво на снегу, дрвени салинци, мирис снега, владање белином, пољем, ледном измаглицом. Враћање кући. Струјање санки низ залеђену улицу. Предвечерје. Кућа. Соба. Пећ. Вечера.

Дрво. Парче дрвета. Нож. Дељање дрвета. Мирис дрвета. Опилци дрвета. Тесати дрво-мирис. Седети на прагу куће и тесати. Употребљавати руке. Да се не повреде. Изненадна засићеност послом који иде у празно. Немоћ да обликујем дрво, да створим замишљену фигуру дељањем. Поново започети посао. Сутра. Један део живота тако.

Пливати. Лето. Мирис сумпора и воде. Добош на леђима. Још нисам знао да пливам. Тај добош ме је одржавао на води. Вода обухвата тело. Вода се опире телу. Тело се напиње да савлада млакост воде. Пређе неку раздаљину у-води. Горе је сунце. Доле, над површином воде, главе деце. Цика. Пливах по елементу који се зове вода.

Лопта која се креће. Округлост твари којом треба овладати. Она иде куда хоће. Лопта – та несигурност. Лопта на сунцу. Лопта и мноштво људи.

Лук и стрела. Стрела одлети високо у небо. Падне на земљу. Понављати фасцинацију до засићења. Убацивати у очи небо, одбеглу стрелу пратити погледом. Она тамо горе. Ја доле. Наоружан. Бранити се стрелом од оног што долази. Лук и канап да буду довољно добри. Да буду чврсти. Да стрела одлети. Високо. Фасцинираност небом и ствâри која је до тада била крај тебе, у твојој руци, сада је у ваздуху високо горе. Скоро да се не види. Па се врати. Понављати радњу док се не заврши детињство.

Читати. Оно што ти читање доноси збива се далеко. Неко, негде, некеме, тамо. Било. Опасност. Како надмудрити опасност? Прича. Фасцинација *џамо далеко негде неко некад било*. Бродови, мора, пустиње, залеђени предели, замкови, процеси, затвори, олује, мењаве, таласи, борба, разговори, мирис књиге, топлота около, пећи, прозори, светлост дања, светлост сијалице, тоњење у сан са причом, још лебди прича пред очима, даље... изгубило се у падању у сан.

Живео сам. И болело је. Тек, понекад, бивала је благост. Гледах једном: како око дна стабла излази прва трава. После тога оно што је дошло све ме је избацивало из мене самог. Учење, љубав, брак, деца, посао. Проклетство устајања-ради-нечега, ради... Као пљускање по води. Падање по леду. По стени. По песку. По земљи. Холање. Путовање. Пливање. Сагибање. Никада више пузање. Стићи. Причати са неким. Спавати. Сањати. Бити болестан. Бол. Болница. Остављен у болници. Бити сам препуштен немилосрдној спорости сати, страху да ћеш ту остати незнано дуго, да се оно што је сада неће завршити. Две боли. Смрти туђе доживети. Гледати у ковчег. Ићи према циљу. Према циљу. Према циљу. Један једини циљ а о залудности циља не мисли се, не-моћи-досећи-циљ не мисли се, о узалудности се не мисли, о таштини се не мисли. Циљ. Омамљеност циљем. Са циљем бити. Ићи-циљу-бити. Пробити-се-ка-циљу. Иде се. Нешто се оставља. Остављаш се ти у нечему. То-је-твоје-дело. Урађено, довршено. Видиш га пред собом, свеједно у ком облику. Завршено. Идеш даље са истим циљем ка истом циљу. Позив. Позван си томе циљу. Призвало те је томе циљу шта? Ти? Бог? Изабран си за-тај-циљ. Изабрало те нешто-шта. Ти ниси изабрао ништа. Изабрало те је. Изабрао си, наводно. Ишао си за циљем. Тако се прешло поље. Завршиће се смрћу. Оставио си нешто иза себе. Шта? Ко? Кому? Да ли си оставио нешто иза себе? Препливао си тек мореуз. Твоје дело су катедрале. Изградио си Амијен, Шартр, Руан. Кости. Катедрале су црне. Из њих певају

мисе, молитве. Ко је то чуо? Онај коме су молитве намењене? Чула се тихост. Постојање катедрале се видело. Изнад земље. О, камени подови катедрала! О, сање! О, урлици! О, тихе сузе! Молитва. Тако сам пао по Богу, по свету, по земљи-трави. Црници-земљи. Бог ме је научио смрти. Рани. Одакле се рађа нова стрела, па рана, опет. Заблуде се не губе никад. Ни фасцинације оним првим. Потом убијеним. Убио га живот. Бог. Све. А можда је све отворена ливада и иде се даље и даље и даље. Једном рођени никада више не умиremo. За наше рођење била је спремљена једна тачка у времену. Никада се она неће изгубити. Јер је једном започета. Ту тачку времена које-смо-ми, ми никада не губимо. Нити она нас. Осуђени смо на њу. Она на нас. Пали смо у време.

Онда је дошло време да се изложим. Заблуди? Богу? Животу? Апсолуту? – Чиме се то требало изложити? Препустити се апсолутној самоћи, сазнању да таква самоћа постоји и да си ти у њој. Изложити се тој Дивљини. Леду у пустињи у којој си ти. Избећи ћеш судбину својих Ближњих? Нећеш. Ти ћеш писати. Заборавићеш да си смртан. – Ти ћеш писати! „Нешто беше ту што више није ту. Нешто је ишчезло. Како га поново наћи, како себе томе поново окренути, томе што беше моје пре, ако се сва моја моћ састоји у томе да из тога створим оно што после јесте и бива.” То ми прича Морис Бланшо (*Das Neutrale*, с. 74). И ја знам да је то мој суштински проблем.. Како да надмудрим зрачећу пасивност минерала: нешто што „није с оне стране света, али што такође није свет” (с. 75). Каква је била садашњост ствари пре него што је свет постао? – Била је залеђена. Утрнута у леду. Свако на свој начин среће прастару садашњост ствари. Стварање је управо стварање те ствари у њеној садашњости у којој је пребивала (почивала) пре постанка света. Описивање ње у њеној усамљености. У залеђености. Ту се зачиње феноменологија. Битковност у својој усамљености. У усамљености свога тоталитета. Управо је то, према мом давнашњем уверењу, требало да се пише, да буде писано. *Моје њисано*. Али, најпре је требало ући у писање. Не, најпре је требало *долазити-до-њисања*. Томе се долазило у највећој могућој концентрацији у једном дугом периоду. И то путем ћутања, путем прекривања жеље, утомљавања жеље и – читања. Читање је било и интимно и део јавне сцене. Јер, да би се читало, морала се најпре прибавити књига, текст. Морало се отићи у библиотеку. Или, што је било ређе, поготово у ђачким и студентским данима, књигу (текст) требало је купити. Потом је требало наћи заклон где ће се читање спроводити. Тај заклон је увек место највеће тишине. Гарант интимности. Светлост прекривена светлошћу. То се морало безброј пута наћи. Али после читања шта се требало догодити.

Шта је ишло томе да се оно друго догоди? Оно друго је било, као што знамо: мук убачен у бивствовање који је по мени пливао, не назначујући се икоме другом до мени (тајна је морала бити чувана да би оно што је чувано могло да се обистини). Мук је, дакле, само мени говорио, па ни мени не прегласно, но посве тихо и дрхтаво: „Ти ћеш писати. Тако нећеш бити смртан.”

„Смрт је велики анђеол писања. Морате писати, јер више никада нећете живети”, рекао је једном приликом Карлос Фуентес. Постојање непостојања, оно што Морис Бланшо назива „Неутрално” и које „циља ван оквира целокупности постојања и непостојања – при чему то Неутрално није ни потврда ни негација постојања” (Брајан Шредер) – управо је оно (нешто) које писање доводи пред нас али нас од њега не избавља него се – што то му је прави задатак – напротив, снебива да га идентификује, иако се исто непрестано налази унутар нашег видокруга. Могло би оно имати и име бивствовања које је, како Бланшо цитира Ренеа Шара, „у стању да у јутарње руменило преобрази наш страх и наше бreme”. Бивствовати-писати или, једноставно, бивствовати и писати као да постојање непостојања не постоји, на то се одважује онај кога ће писање учинити ехом онога „што не може престати да пише”, јер да је другачије овај писање никада не би ни започињао. У таквој констелацији света се одајемо писању. То су основе узрока писања тамо где фасцинација животом започиње. Фасцинација нама самима којима је светлост открочења запречена. Тај парадокс нас лишава страха да започнемо писање. Открочење, његово *шита* ионако неће бити откривено. Биће удељено свакоме тек једним својим делом. Писац је дете које ће се играти речима. У тој игри улог је цео његов живот. Стићи ћемо да објавимо (откријемо) један фрагмент. Огроман део тајне ће остати изван нас, јер објавити тајну у целини значи истог трена умрети. То је закон који се односи на сваку врсту покушаја сазнања целине, па тако и у науци, философији и свим облицима уметничког изражавања. Делујући купимо тек мрвице са трпезе света. У сазнавању онога што нам је истовремено и најближе и најдаље остајемо до конца живота болно ускраћени. Рано је да има Сазнање онај који се није упокојио. Стога нам гледање није ускраћено те за века нашег ми не силазимо са крста. Очајање наше треба да „бацимо у бездан милосрђа Божјег”, вели нам Преподобни Макарије Оптински. Исцељујућа ширина писања окреће се пак ширини живота. Очајање и пустошење коме смо изложени не исцрпљује се посве само у нашем људском искуству, у „ономе што је видљиво и дохватљиво”, нити у нашој пукој вери у Бога Јединороднога, но се тиче нашега живота људског бића и нашега мишљења у његовом тако-бивствовању.

Ако је ово тако-бивствовање и неизрачунљиво, оно тражи од нас да се одважимо те да га мислимо или пишемо или да, радећи на Тајни, објединимо и једно и друго. Јер ми смо – при томе мислим на себе – заговорници живота, круга бивствовања бивствујућег који је, по земаљском мерењу, вечит. *То се морало њисати. И мислиши, дакако.* Писање и мишљење су у духовном и техничком смислу једно. Будући човеком да бих био писац, ваљало ми је да се, хтео – не хтео, „мислећи односим према бивствујућем” и да тако опстајем у у најунутарњијем свога бивствовања. Ја сам, дакако, и без тога могао бити човеком, али не нужно и писцем. Но, ја сам хтео бити писцем и у томе хтењу беше лежало моје прабивствовање, онога у мени одлученога (ко зна само шта је у свему томе учествовало!?), да будем писцем. Хтење се држало мога прабивствовања и имало је предикате одлучности и вере да ћу тек тако себе самопотврдити. Да ћу себе *само њако* потврдити – та моја вера у изабрани начин самопотврђивања лежи у тами. Упркос реченој тами, ја ни овог пута не бих се усудио да је самом себи разоткривам. Нека остане тамо где јесте заувек. *Изабрао сам (у њом случају би се радило о бивствовању као вољи) или ме је изабрало (њо не може ничим да се исјити осим да се у својој ујитиности њошћује као њако и њрејушиа му се)* – то не треба да се пропитује. Даљина близине нека остане то што јесте – Тајном. Она, попут смрти, „чека на наше цело бивство” (М. Хајдегер). Све ће бити изговорено тек после наше смрти. „Чекајуће бивство човека... остаје у ономе неизговореном” (М. Хајдегер). Тамо где истрајава и опстојава – човек говори. У томе домену он може нешто да каже или нешто да напише.

Гледах. Гледање. Али, како је речено давно, не гледа се оком но душом. Гледах то *Своје* и Ништа. Чувено Хегелово јединство бића и Ничег. Требало се одважити да се пође било којим путем према остварењу које је, тек као могуће, лежало у највећој могућој даљини у магли. Оно што беше преда мном као дато беше пут према *logoi*, али не онај пут који тежи према излагањима истине у њеној елементарној области (њеном монохромном идеалу) у коме почивају физикалистички закони, него, напротив, онај који се окреће језику који одражава вишезначности и производи најзахтевније фикције. Вероватно, на почетку свога пута, веровах да и ја поседујем безграничну маштовитост, иначе се на пут не бих одважио да кренем. Међутим, ја не створих ниједан *novum organum*. Створих *варијације већ реченога*. Не цветах само из самог себе. Но, у уметности и науци да ли ико цвета из самог себе? Сви делатници у уметности, философији и природним наукама проистичу из једне једине снаге која се налази запретана у једном „заједничком

изворишту животне снаге човечанства које се непрекидно грана” (Ш. Пеги). *Узалудностӣ њисаџи већ најисано* не беше само мојим стих-ом. Одатле, и због тога, на крају животног пута, у извесности посве јасној, над свим радом и над сваким човековим напором, надвија се сазнање које почива на бескомпромисној *tristitia*, на „неразоривој меланхолији” о којој говори Џорџ Штајнер у својој чувеној књизи *Зашто мишљење чини њужним?* Бивајући у животу ми пребивамо на „тамном тлу” које, као такво, свакако „мора бити уграђено и у темељ сазнања”. У темељ одакле сазнање потиче. Тамно тло је позадински ехо нашег живљења и наших подухвата који се као у огледалу одражавају унутар граница језика. Границе језика су границе нашег сазнања. Да ли човеку понекад успева да размакне те границе и допре „онкрај” језика? – Нисмо у то сигурни. Заправо, у том смислу смо сасвим несигурни. Могуће је само тек веровати да се размицање граница, и то у посве ретким случајевима, догађа оним људима који се баве певањем и мишљењем, дакле песницима и мислиоцима, али и научницима, поготово онима који се баве изучавањем порекла материје и космоса. Где се то над-сазнање налази у оквирима садашње епистеме, ми, можда, можемо тек да слутимо (да ли у некој Рембоовој песми или у космолошким објашњењима недавно преминулог научника Стивена Хокинга?), али не можемо да га „лоцирамо”. У сваком случају – то знамо – било какво постојано значење и коначна истина о било чему не могу бити уочени докле год се одвија комуникација међу људима. Она се постојано одвија већ неколико миленијума, писана или усмена, стварају се дела, наводно, огромне вредности, а да се појединац, на концу, ни на шта не може ослонити, осим на самог себе. Само тако се, како рече Ничеов Заратустра, „нико неће шуњати за тобом! Сама твоја нога избрисала је за собом траг свој и пут, а на путоказу стоји: У немогућност”. И тако, свако сâм, креће у сопствену немогућност, која се на почетку пута указује јарким бојама вере у своју „звезду”, богат преобилем снаге и неисцрпним оптимизмом. На почетку путовања све се чини јасним и лице се чврсто држи уз маску невиности. Моћи се на концу путовања свему томе, смејати – то је, Ничеовим речима, божански. Међутим, ми који смо кренули на пут, да ли се на концу пређеног пута томе уистину смејемо или смо тек обузети пометњом и тескобом – то је питање које свако од нас себи поставља, при чему на то питање морамо покушати најискреније да одговоримо. – Најискреније? Најискреније можда можемо говорити само о *vita ante acta*, о радости спремања на путовање. И исто тако о повремено стеченим увидима у заблуде радости догођених на самом путовању. И то је све. Али у томе *све* и јесте заправо *све*. Бар то

нам се мора признати. И разумети. Наиме то, да је живот, свачији живот, „само помоћу таквог *фалсификујуће* апарата могућ”, омогућен дакле, помоћу те почетне радости спремања на путовање у чијем се самом хтењу збива „фалсификујуће преобличавање” (Ф. Ниче), а све то „претпоставља вољу да се нешто (неки догађај проналаска или нека сазната ствар) учини нама једнаким”? – Него шта! И шта друго? Зар на почетку живота већ бити издан?! Или је могуће веровати да је препустити се издајству (постати скептиком) већ нека мудрост иза које стоји интуиција?! На пример, не поћи на пут. Остати и лежати. Некоме се, уистину, то и догоди. Али песнички интелект који на песнички начин утврђује перспективе на то не пристаје, јер тај и такав интелект управо у том зрцалном делању спрам живота осећа свој сневани, будући учинак. Ми *морамо* ићи *и*ом *сир*аном заблуде. Она је претпоставка *и* путовања *и* спознавања. Зар не знамо ко је рекао да је „заблуда претпоставка спознавања”? – То је рекао један песник философ, један философ песник. Не морамо рећи његово име, јер је његово име заједничко свима нама који га изнутра познајемо и само у том сегменту чини нам се да га следимо и да смо му једнаки. Оно људско, сувишељудско, чиме се окрећемо ономе припадајућем у нашој природи, не бива побијано, но *смрзавано*, у смислу да се инсистентно уписује у наш „природни” пут, у наш „прирођени” капитал. Са тиме крећемо на путовање. Кренули смо. – Ево како сам ја кренуо. О томе овде говорим. Било је потребно рећи – биће речи о томе – како сам ја постао оно што сам. Писац? – Да, безначајан један човек, писац. Нисам васпитач! – Ја сам једна Воља која је ишла сама собом до данас. Никакво уплитање талента не предстојава у том послу. Но, само се бог твога пута (без икаквог пута се не може!) ту појављује у лику самог себе. Једно, потом за човека припремљено – усред његове огромне почетне енергије и његове најраније младости – судбинско-интуитивно говореће: *видећеије шииа ћу ја биши!* Тако се постаје то што је у вама *већ* припремљено. И у једном тренутку је то само *и*ако. То *како јесте* сада не може да се оповргне. Тако је како јесте, како је било. Шта сам пожњео потом, вредело би запитати се? Тескобу? Пораз? Тешко је на то питање одговорити без остатка. Стога погледајмо како се ишло. Како се ишло као што већина смртника иде, припустимо, велим, сада томе поглед. Како се пењало? Без бројања степеника! Тамо где сам стигао био сам сâм. Као и када сам путовао. Ништа на томе путовању нисам подређивао „некој ствари”. Мислим да сам припадао човеку, не клановима и партијама. Припадао сам себи онолико колико се може припадати себи похрањен (поновљен, репродукован, наслеђен, присвојен трансформисан) у друштву. Био сам сâм. Бар тако

верујем. „Тихи небески крове, плаво-светли, од свиле, како лебдиш штитећи над шареном зградом бивствовање”. Препустити се писању као плесању – то захтева моја побожност. Писање као богослужење. Сва велика, ја бих рекао *мајчинска* делања, траже побожност за коју су способни само они одбегли од света, монаси-ругалице који са собом носе своју одлучност да се буде са највећом невољом као и са највећом срећом, јер свет, док они стварају ново дело, може бити и без њих. Једно је потребно, каже Ниче у *Веселој науци*, наиме „дати стил” свом животу. Но то ми не беше тешко – иако то *јесће* тешко – нити ми беше мукотрпно, иако је требало напрегнути сву своју вољу, ангажовати најшири распон своје стрпљивости и сву расположиву сталоженост човека који зна шта хоће. Но, сећајући се тога, својих почетака али и читавог тока свога рада, такви „напори” не беху ми тешки. Њима сам радосно (иако увек помало са страхом) ишао у сусрет. Летео сам томе и био бог свога духа. Требало је – а тако је уистину и било – „слободно и неустрашиво, у невиној саможивости, да растем и цветам из самог себе”. При томе у ширењу мојих крила није учествовао онај кога сам управо цитирао. Но један посве другачији човек именом Оноре де Блазак. Тај човек је на плодном тлу посејао вољу у мени. Знање о вољи и њеним моћима. Ја сам се клео само својој вољи. Пустила ме је била к себи баш на време и пратила ме на целом мом стваралачком путу. Никаква океанска бесконачност ме није плашила. Ишао сам земљом као овчица. Овчица нема потребе за функцијама нити за икаквом дружевношћу. Био сам, на срећу, посве лишен чопорског нагона. Само што даље од крда док сте заокупљени својим радом. А нити после. Нека се крдо бави својим радостима и још нека им моје овчинство приушти нове и неочекиване радости. Морало се бити сам. Давати посве лагано, као када се годишња доба роје једно за другим, дело по дело. У посве тихој спорости. У светој спорости. Да ће се моја светлост једном утулити – то сам знао. Моћи ћу, и то сам знао, да погледам иза себе – ако икада будем гледао иза себе – иза мене ће стајати моја чатрња, моја колиба од прућа, пас пулин, мој штап ће бити уз мене, мој кожух на мени. И поглед ће ми бити присут по равници. По њој на којој сам се родио. Иако гледах и висока брда и по њима и на њима, као и по равници, писах. Ни равница, ни планина ми не беху далеким. Случајно стигох до планина. Тамо сам упознао глечерне равни са којих се у долину спуштала бистра вода. Бог ме је водио мојим путем. Нисам га ни за шта молио, нити се био сетио да га и за шта молим. Јер, били смо једно. Препуштен ми је био он, и ја њему. То је тако када се све ради у чистини чисте савести. На њеној глечерној равни. И када се пушта да се догађа оно што се догађа

најневинијим створењима. Е, ту ја пуштам бога к себи да му се захвалим за не-научено моје стварање, но за инстинктивно равнање са делањем-на-пути на које се, као снег на мрзло тле, утискивала моја природа. И у томе нема ничега мистичног. У таквим околностима је од суштинске важности само да се не буде кривотворитељем. Према своме стварању се бацати као овчица језиком на траву. Ту се тада збива „знак и пут једне љубави” (спој животиње и траве), „бескрајно истинитије, чистије од божје љубави” (Жорж Батај). Препустити да нас поседује чистина-ка-делу, пуштати ток на себе (к себи) да би се гледало шта ће дуж њега да израсте. Оно што је у нама израшће, плодност се пушта из свога такобивствовања. – Али, шта сам хтео својим делом? Не мислим шта сам хтео својим делом да постигнем, него шта сам хтео док сам га пуштао да буде. Можда би одговор могао бити: да видим себе како у невиности и са невиношћу дајем то што дајем. Да видим оно почетно своје да даје себе не нечему још-не-виђеном, него опште очекиваном добром које стоји изван свега логорског у човеку и његове способности за зло без разлога. Да иза тога дела као гарант не стоји бог, но човек. У таквим околностима требало је давати *поезију*. А логори ће постојати паралелно и даље са њоме? Чујем како се ломи стакло и мој посед пада у поноћ бића и ствари. „Оно Нужно”, каже Ниче, „не тек само подносити, још мање затајити, (...) него га *љубишћи*”. И поезију после Аушвица не заборавити, како предлаже Адорно, но је, без икакве охолости, завоleti. Пустити је да буде. Да буде. Одвајати је одсутним Зарезом од служеће Нужности догађају. Одвајати, одвајати... Али то су само речи, речи, кривотворење док се стоји иза великих речи, иза метафизике очаја и иза метафизике љубави. Само никаквих императива. Ништа се не може прерано разумети. И путем поезије (кажем *и* путем поезије) мора се ићи назад, сићи „са споредних путева”, пуштајући могућностима да се редом изређају и да на неком од гребена, усред жестоког ветра, испод снежног праха извири циљ. Све се пробало, све покушало да се превреднује, али поново превредновати до распећа, до нових вешала, пустити да се поново до тога дође да би се видело да песма неће једном бити само збитак у доба логора (догађај), него да је она Неизбежност која чека с оне стране ... Чега? – На ово питање треба одговорити са дужним опрезом. Ваља, на име, рећи да се од нас увек тражи некакво именоване, извештан акценат, императивни узвик, решење пред сваком великом немогућности да се разуме „кућа”, „мајка”, „боравиште”, „склониште”, „прозор кроз који се гледа”, „ковчег у коме се лежи”. Али ми кажемо да ће ваљда и „игра”, да ће и она, верујемо, једном доћи на ред, ваљда ћемо се док се играмо једном спустити саоницама низ брег, и

играјући се ући у кућу и наћи се пред цепаницама дрва којима ћемо хладну кућу загрејати. Мирише дрво. Да ли може мирисати дрво? Дрво може мирисати. Е, то ће се догодити без уплитања крста и кандила, то ће се догодити, јер ће и тај мирис дрвета једном бити оно Нужно и мораће га се подносити. Та топлота и тај мирис, велим, из пећи са заложеним дрветом биће једном наше *сада*, *догађај* сада. Као и све друго које смо до данас подносили. Све ће на *сада* мирисати и вући ће напред. Као што је вукло *онда* оно нешто друго чега беше и што је било. И *ишо* било извучено довде. Тако се потврдио континуитет једног живота. Једне жудње према напред. Седети уз пећ. *Седело се*. То је вукло према непознатом. Одатле се пошло *ка* непознатом. – Шта кажем *ишло*? – Већ се *било* тамо. Нема сустизања, долажења – све је један трен. Све је без времена. Све је *свесити* да ће се делати у одсутном правцу до данас, деловало се као да се живи у Емпирију, у воћњаку, у винограду међу чокоћем сазрелог грождја. Ја немам проблема да сада све сведем на један трен, јер јесам живео један трен, као са иглом био игла која боде чињеницу да боде најмањи простор одлучности, најмањи простор онога што ће се написати, онога што је већ написано и које није било *циљ* који је требало досећи но је било стајање усред већ готовог и довршеног. Онога што се збило као дело и што је претходно било виђено као суштински битно. И у чему је Ја стајало у својој *већ*-пуноћи „појављивања саме себи”. Каква временска дистанца постоји између једног исказа који записах пре више од педесет година на дан матуре, и који гласи: „Здраво Непозната! Пред Тобом је нестало сада један обичан ученик гимназије а стоји будући песник света!” и мога дела потом насталог? Не *ишо*м но *већ* тада створеног! Временски проток је овде, наине, невидљив. Јер ниједно дело није створено од људског времена и унутар њега, но у безвременом духу који зна шта хоће са човеком. Зар не каже Блох да „постоји нешто чему је човек, као пријатељској ствари, сродан по ономе што постоји ’заправо’” или како Гете вели „да око није сунцолико, никада не би могло угледати Сунце”. Овим исказима сродан по смислу који носи могао би бити додат и Емпедоклов: „Својом земљаном твари ми опажамо земљу, својом водом воду, својим зраком божански зрак, својом ватром уништавајући ватру, својом љубављу напакон љубав (света), а његову мржњу својом жалосном мржњом”. Исто се даје истим, при чему ту време не игра никакву улогу. Оно догођено се већ догодило у спинозистичком смислу речи „у једном једином океану супстанције” у коме „нема ни времена, ни повести”. Нама је неопходна управо оваква слика за тумачење и разумевање теме о којој овде распредамо. Јер, уистину, субјективни осећај када је реч о раду над оним што ће моје руке икада створити и што

оне беху и створиле, јесте рад у окружењу једног светог поља, мога светог поља, које беше нада мном и у мени као облик, вид и одсјај мога јединог тела и душе, један облик големог испуњења и предавања онога што се имало рећи по мери умећа, надахнућа и знања онога који је писао. А ако је један дан једнак свакоме по мери своје бесконачне временитости, онда томе дану припада и онај када у један зимски вечерњи сат први пут посетих библиотеку. Сумрак и мирис књига. И пећ једна каљева иза библиотечарке. Једна књига, прва коју ћу понети те вечери из библиотеке, припала ми је да на њу ми падне око при светлости жуте сијалице, у тихости жутој, ту крај мене моји родитељи. По глави, руком, поклопио ме је мој Бог. Тај свети час другог рођења. Зима, читање и ватра. Тако је настао мој (с)покој, помирење са путем који ће бити са мном и када умрем и носити ме тамо куда треба да будем ношен „реком бивања”. То је моје свето поље. – Ипак, говоримо још. Пуноћа описа искуства о чему овде треба да се говори када се говори о тој теми још се није испунила, чак ни у својој најмањој мери. Још не! У том смислу треба рећи нешто и о ћутању које моје дело производи међу савременицима. О ћутању онако како се ћути пред гробом. Но – и то је моје искуство – и од тога се може откинути поглед и к томе се још веселити. Свето поље је тужноведро поље. А давање је у своме сретном стицају сретна нужност. „Тек касно ће”, како говори Заратустра, „правичност дохрамати за тобом”. Ако икад. Но, на овом месту о дијалектици успеха и неуспеха, о чему ионако нико ништа не зна поуздано, потребно је ћутати. Знано је ипак да је људска слабост одвећ близу и да је увек надокхват руке те стога почесто забаса у поље саможалости но ипак и упркос тој чињеници потребно ми је да посве слободно кажем, као пуку напомену истини, како све што написах од тренутка када почех да пишем и објављујем, углавном на то нико није обратио пажњу, а ако је којим случајем пажњу био и обратио о чињеницама тог објављеног материјала говорио је посве површно, у суштину књиге не залазећи. То беше тако. А онда, намах, све посматрах из једног другог угла и са стране, као да се чињенице мога написаног ни самог мене не тичу. Беше, наиме, могуће, без икаквог уплитања храбрости и наде, то догађање са мојим књигама прихватити као *ишакво*. А када се оно као *ишакво* прихвати – каква срећа обузме човека! Та срећа понекад може да се види на мртвом лицу, то ослобођење од самога себе, од људи и од света. Ја, међутим, не бејех мртав. Ја то живех. Презир људи према моме делу пренео се и на мене. – Шта зна о своме делу онај који није морао да га презире! Оно што волах и умех постаде другачије, истинскије Ја. Не-светлост преплављивала је мој рад и земаљске отиске на њему. Препустих се усамљености.

Joш више постах свој. Стога нов самоме себи. Пустињац. Писах оно што је било моје. Сада с друге стране себе. Без служења и чему и икоме. Таштина се била заморила. Реч „неправичност” за мене више није постојала. И суд добрих заборавих. Према ономе: „И чувај се добрих и праведних”, како говораше Заратустра. Тако сам се окунуо и себе и других. Стога више не беше никаквих препрека да наставим са својим делом према ономе чему се оно и без мене одвајкада било упутило. Коначна реч за то је, како рекох, радост и опуштеност. Са радошћу и опуштеношћу, сада пак с друге стране, долазила је нова, освештана пладња дела.

То што се радило, оно што је било рађено, било је плод мога бића, мога образовања, моје културе и свега што је падало по мени током мога живота. Стварао сам по Стварању, по свету који је био створен. Ово говорим у смислу који је садржан у Берђајевљевом схватању стваралаштва и његовом разумевању односа стваралаштва и бића и који ће на једном месту у књизи *Смисао стваралаштва* рећи да „свет који није створен, који не би познавао стваралачки чин задобијања и повећања моћи бивствујућег, не би знао ништа о стваралаштву и не би био способан за стваралаштво”. Стваралац носи позвање да обогати Стварање. „Позив Бога да би се човек родио у Њему”, јесте Његов позив човеку „на непосредно учешће у божанском животу”. Ја сам својим сонаром за ослушкивање свога стваралаштва никада не бих био способан да идем у такве незарасле дубине и да се подредим таквом окриљу разумевања стваралаштва какво исказује Николај Берђајев, јер нити ми мој светоназор, нити ми моје духовно устројство говори да је овај философ у погледу проблематике о којој је реч под окриљем свеважеће перспективе. Ја никада не бих своје разумевање стваралаштва упућивао огледалима од којих овај боготражитељ тражи одговор, наиме у Творцу „који је створио тварно биће” и које и само ствара. Ја верујем само човеку ствараоцу. Мени је када је реч о стваралаштву ближа једноставна антрополошка перспектива, чему се може придодати и изванлаички космички прегиб гледања на то. Изван тога ја признајем само природу или, у крајњој линији, само мук као једини истински одговор на тајну стваралаштва. Речи не постоје да би нам оне то откриле. Јер када се доврши Књига она ће и даље бити само књига и сви Борхеси Борхеса биће у њој и завршиће се доба Књиге. И исто тако ће се завршити и доба слике и доба звука и сви облици материје ће постојати, или ће се исцрпсти, а ми ћемо бити рођени и постојати по себи без мучитељске слике Распетог и слике која нам на вјеки вјеков преноси осећање кривице док гледамо приказ на Голготи. Црква потпуног Христа о којој говори Берђајев на крају своје књиге *Смисао ства-*

ралашиџва за нас се збива у слици потпуног човека рођеног у слободи своје сопствене истине, створеног од себе, по себи и за себе. Само такав човек има своје трајање и своју телесну кончину и своје неконачљиво трајање у духу у ма чему се овај једном истински био испољио. Ја сам, дакле, под тим сгих-ом стварао. Човек, скроман човек, је био тај који ме је у мени био водио да исписујем оно што сам био исписао. Кроз све то најпре ме је водило рођење потом ране године живота. Бејак ушушкан у бивствовању док ја јесам био бивствовање. Ту родитељи. Ту кућа. Касније моја деца. Позив писања. Писање. Бивствовање тубивствовања. Темелј. Писати. Замисао о даљинама. Страх од Не-куће и од не-близине. Излазак потом из присног и близине. Патња душе. Али када душа једном препозна своју истину у писању и зазове је из писања – каква радост настане. Патња са чијег темелја писање и започиње преобрази се у радост не само након писања, но, такође, и управо током писања. Ослобођење и свест да ће те писање сачувати од пропадања у хаос мноштва бивствујућих, страх да нећеш имати своје лице, но бити гомила без лица, да ће твоја једина патња остати неиспричана и остати само теби – тај страх терао те је да пишеш и терао те ка нади. Нада се временом изгубила а страх и зебња преточени у писање изгубили су се у насталом делу, док не би поново започели свој рад усред моје крхкости и док ја поново не бих нашао прибежиште у писању, и тако у круг. Тако се стварало моје дело.

Осим рада на својој књижевној продукцији ја сам морао да радим и пуно других ствари које су ми одузимали време за рад на писању. Бити породичан човек подразумева и бити слуга у некој установи како би се зарадио новац „за живот”. И тај новац се морао зарађивати управо тако: на начин слуге који баца свој најдрагоценији део дана радећи на сасвим бесмисленим стварима само ради „зарађивања за живот”. „За живот” се није могло зарађивати пишући књиге. Било је посве нормално не само за „свет” него се управо у породици сматрало нормалним да је природно траћити своје време на оно што упропашћава ваше биће. Могао се, дакако, зарађивати новац радећи само оно најнужније а остало време бити посвећен стварању. Породица, међутим, тражи целог вас и не види вас као ствараоца, но као свога природног слугу, свога *pater familias*-а, који мора да зарађује не само за себе него и за оне којима он треба, своју жену којој он треба ради разних послова, наиме да она себе сматра удатом, да она добије од Њега дете, да се она осећа „оствареном” као „мајка”, да она, уз благослов друштва, буде мотор нове, будуће узалудности онога кога је породила, под условом да је то дете мушког пола. Друштво, гомила, томе јој само иду наруку. Стваралац је увек двоструко издан: најпре од породице па потом од друштва.

Или *vice versa*, свеједно. И заправо се не зна ко му је гори господар: да ли породица или тзв. друштво. Ко у таквом друштву издржи искушења коме га подвгава његова породица и његова околина и уз то створи нешто – тај је троструко радио: најпре за породицу, за друштво, па тек онда за себе и Заједницу која ће га једног дана сматрати својим ствараоцем, својим уметником. Дакле, тек у последњој инстанци радио је за себе, јер га је нешто терало да управо то ради, а не нешто друго, наиме оно што ради „обичан свет”. Такво стање ствари, природно, „кида живце” уметнику. Предуслови за сконцентрисаност на рад нема нигде. Нема оног чувеног Одисејевог позива морнарима у Дантеовој *Божанственој комедији*, одељак „Пакао”, где Одисеј казује: „О браћо, сетите се чему вам је дано опстојање: не да се множите попут стоке, не, него да тежите знању и врлини”. Тако шта се не спомиње као пожељно унутар најмање друштене јединице, породице. Напротив. Ту је важно понашати се „друштвено”, остварити природан Божји план по моделу – рађајте се у умнажајте – дати оно своје најдрагоценије, ваше време, ономе ко на силу Бога жели да вас поседује. Рецимо сада оно што би после свега било природно да се каже: „то је тако, свет је тако уређен, бити уметником у тако уређеном свету може се збивати само у тим оквирима, патња је томе природан излаз, она је, такође, и адреналин за ваш рад, по принципу оно што вас не убија јача вас”. На концу требало је о свему томе изградити своју причу на темељу схватања да бавећи се културом ми се суочавамо са тиранијом друштва, тиранијом која је спрам уметника увек била дејствена, у најтемељнијим сегментима његовог живота, дакле, управо у породици. Но, на ту истину не наводи нас само социолошки аспект проблематике него, такође, и биолошки. Са биолошке тачке гледишта посве је природно на овом свету најпре завршити земаљске послове па тек онда бринути о пословима духа. Најпре је потребно створити наследнике, биолошке потомке, па тек потом бавити се духовним стваралаштвом. У сваком случају, сваки стваралац има сопствену причу о томе како је преживео природни удар биологије на своју настраност, наиме на његову потребу да преобликује пукe даности и спроводи их у један необичан ред док прича своју јединствену причу о тој борби. Та његова прича о томе јесте заправо производња антитета спрам болести зване друштво. Домен биокултуре, чији би то био проблем, данас има тек делимичан одговор на питање патње уметника због околности којима је изложен у својој двострукој улози: природног човека и ствараоца. И тај одговор стиже од стране уметника. Он сâм га разрешава у самој својој делатности, било да пише, црта, слика, ваја или производи музику, док прича сопствену

причу. Нарација је, како каже Дејвид Морис у својој књизи *Болесни и култура у постмодерном добу* (1998), „биокултурна појава”, „облик људског понашања који је исто толико биолошки проблем као и способност за говор... Ми причамо приче подстакнути истим биолошким императивом који нас нагони да усвојимо усправан положај. Биће које је Ниче назвао 'болесна животиња' такође је, неизбежно, 'наративна животиња'.” У том смислу сам и ја као стваралац инстинктивно пронашао одбрану спрам претеће немогућности да се као стваралац остварим и унутрашњег императива да стварам и дајем ново, тако што сам, било да сам писао песму, стварао роман или радио на огледу, причао причу која ми је пружила уточиште када сам се као стваралац (у породици и друштву) суочавао са „околностима безизлаза”. Приповедање приче је тек културна манифестација, али оно што је у тој чињеници доиста важно јесте да је у њеној „основи садржан биолошки нагон”, дакле не „нешто што *можемо* да урадимо, већ нешто што не можемо *а да не урадимо*” (Дејвид Морис). Приповедање „везује индивидуу у свету мрежу живота”, или како песникиња Лесли Мармон Силко каже, а наводи је Дејвид Морис, приче су „све што имамо, све што имамо у борби против болести и смрти. Немате ништа ако немате приче”.

Биолошка визиura позадине стварања која се код уметника исказује у неопходности да се причају приче има, дакако, и своју другу, метафизичку страну. Наиме, ако стваралац има осећај да је близина људског у његовој околини изгубљена, да је његово метафизичко средиште као човека изгубљено у хаосу збивања које овај не може да контролише, стваралац ће се природно окренути спасоносном делању у уметности. Причање започиње на земљи али се упућује даље у дубље сфере живота не заборављајући, додуше, никада своје земаљско порекло. Али и оно изван земље има потребу да буде обрађено и да се усагласи са човековом потребом да мисли биће бивствујућег и у оквиру њега своју интимно никада неприхваћену коначност. Наша уметност је израз наше потребе да обиђемо и друга места, израз жеље да разумевамо оностраниности у које слутимо да ћемо једнога дана силом доспети. Пред сваким оностраним стоји човеков страх, али, такође, и да се задовољи жеља да се овлада рушевношћу свих човекових прилика и да се једном доспе до трајног чији је смисао овладати „физисом” који људском бићу подарује увек исто, наиме старост и распадање. Пред сваком смрћу, рекосмо на једном месту овде, настаје отпор који своје уточиште понајпре налази у стварању, том инстинктивном покушају свладавања смрти и пролазности. Јер људско стварање и јесте произашло из паслике да је овај наш свет такође створен

у Стварању. Нешто што не би било створено „не би ништа знало о стваралаштву и не би било способно за стваралаштво”, каже Берђајев. Огледамо се у Великом праску или у нечем још старијем, у ономе што замишљамо да је једном учинио Творац. И при свему томе окружује нас радост и светост олакшања. Некуда имамо да се упутимо, некакво решење за наш најдубљи проблем – смртност – наћи ће се. Али и обратно. Ми можемо и изван тако страшног догађаја попут смрти да замислимо и нешто посве обично, да се окренемо, док се суочавамо са лиминалним, разумевању свакодневице, док гледамо оно што раније нисмо запажали, облаке, траву, мирис ветра, светлост виђену кроз присутност биљака, боје биљака, обресе чудесног живота виђеног намах посве другачијег, блиставог и светлог. Посао уметника није само причање о лиминалном но и хватање онога што болесник на смрт хвата у тренутку после саопштења дијагнозе. Милисекунде постају чудесно вредне и важне. Не разбацујемо више време мерено даном, недељом, плановима за следећи месец, но меримо живот оним најмање избројивим у чему уметност и те како има шта да нађе и у чему може да дела. И овде је на делу метафизика, при чему је ова сада спуштена из света макрофизике смрти у микрофизику тренутка, испуњеног сада и овде. И тај испуњени тренутак, не само онај дуго чекани тренутак са којим живимо читав живот дуго, предмет је писања али и разлог писања. Разни књижевни списи баве се тим човековим испуњеним тренутком (најпознатији је онај о коме говори Ернст Блох у своме другом тому *Принципија нада*, наиме Фауст), али о испуњености тренутка срећом које доживљава писац док пише дело, док задобија дело. О томе, колико је нама познато, писао је, осим аутора мистикâ, превасходно западне провенијенције, само Херман Брох у роману *Верџилијева смрт*. Пишчев живот као путовање светом ка испуњеном тренутку у коме је дело створено, и самим тим пут завршен у „нашем свету (in nostro mundo) у себи”, коначни тренутак стигнућа ка своме делу, велики је и свети тренутак који, верујем, познаје сваки стваралац. Тај и такав тренутак у пишчевом животу потврђује се као онај који као доживљај равноправно стоји спрам смрти. Довршењем дела писац стоји посред тренутка „на тачки где човек жели да приступи својој језгри” (Ернст Блох), тачније, где је он тој језгри већ приступио. Тај тренутак, истини за вољу, је и светлост и тама живљеног тренутка. Другачије, нажалост, не иде. О томе, такође, говори Блох у *Принципију нада* (други том), пишући: „У свем том простору за сада се могу постављати само питања, у крајњем је случају могуће неко наслуђивање да је у тами живљена тренутка филозофски корен смрти, штавише да је корен обојега исти.” Довршењем

дела писац је ступио у језгру тога што је у његовој унутрашњости било и јесте али је пришао и тренутку у коме он наслућује да је час када се дело довршило сличан тренутку смрти, односно да оба тренутка, слуги он, вероватно имају исти корен. Било како било, доживљај довршења дела јесте тачка радости, место пишевог апсолутног егзистирања које живи у самоме себи, збитак и доживљај једнога *чисто*г славља близине егзистенције. Тај тренутак, опет, схваћен као врхунац највишег реда, као потоње ослобођење од послова живота, хоће на концу, и у свој тој бури остварења, да дочека смрт, ту „апсолутну негацију сваке сврхе” и чисто стање „сваке непроменљивости”. Али та два тренутка срећу се на за смртника непојамном терену где „у самом садржају смрти” због остварене радости у догађају оствареног дела „више нема смрти него је у њему ослобађање добијеног садржаја живота, живота језгреног садржаја” (Ернст Блох). „Место је”, каже Блох, „означено напросто парадоксалним дуром у посмртној корачници, и његова светлост јест *Lux luceat eis*, као жељени конјунктив једне извесности сред реквијема”. Овај час сусрета могао би се назвати и часом или „свешћу посуштињења” (израз је Блохов) који смртник разуме као њему јављање смисла сопственог живота и који он сада помириливо прихвата, говорећи себи: „да, све-је-добро”.

И, заправо, јесте добро. Бољега нема. Још нисмо посве стигли до апсолутне узалудности, иако увек стижемо до неке нове из које се, потом, некако испетљамо. Још, наиме, у свету нисмо постали видљивима, наше суштинско своје још је у грађењу. Стога и постоји уметност. О техници овога пута нећемо да говоримо. Јер, и она је претешка реч за човека и недовршива претња коју он самом себи ставља на пут идући узгону к свему.

Говорили смо о срећи у пољу оствареног, онога кога смо ми остварили и у чему, попут Лесинга, увек имамо осећај да је „читава вечност моја”. Можда и јесте. Али сада је време да се зауставимо. Да обзнанимо себи и другима где смо сада.

Са седамдесет и две године живота може се бити негде, али и то негде има своја места испољења. Стојим и гледам, или, боље, седим и гледам. Ничему не служим, осим себи, чему сам ионако читав живот дуго служио. Сада сам без подршке људи у успону, људи који тек започињу живот или су усред живота. Држање мога живота претвара се у држање мере: у успореност, меланхолију, пуко гледање ствари и људи, без ствари и људи. Радости нигде. Где год се окрене биће, све оно види у траљама. „Небо не говори, оно пушта да његове мисли објави неки човек”. За то имамо снаге тек када се понављамо. Сви стари људи се понављају. Понављају оно научено из времена када су имали четрдесет година живота. У

бити и ја, као и Лао-Це, могу да кажем, пошто сам исцрпео све радости стварања унутар свога светог поља, да „ја сâм сам и туробан, теран наоколо као неко ко нигде не пребива”. А такав је био мој цео живот. У том смислу ваља погледати моју биографију. Ишчезавам преко планинског превоја као учитељ тихог пута идући друмом где владају звери од људи. Такав беше мој живот који, штавише, беше поновљен живот мога оца, човека не мањег губитника од мене. Понављање је изворно и немам сумње у то да ће иста судбина стећи и моју децу. Али вреди, као и жеље, заборавити своје напоре. Тамо где смо живели, на Земљи, све нам се чинило да на њој пребива људско, док на њој, заправо, пребива људско сувише људско, животиња у човеку и ништа овде, као ни у Космосу, не показује много људског. Томе сам се научио док сам гледао како једно по једно пропадају моја дела у земљу, тамо одакле су била и дошла. Нико их за време мога живота није приметио. Осећам ли бол због тога? – Сада више не. Гледајући у очи тој чињеници ја сам се тако учио умирању. Мој живот је трајао у стварању и када су плодови стварања пали тамо где им је било одређено да падну и припали мраку земље ја сам био спреман да прихватим смрт и да више ништа не очекујем, да више не чекам било шта што људи иначе чекају. Ја сам у животу чекао само своје Дело, дочекао сам га и потом га сâм испратио на његово путовање које је било одређено, сада у то чврсто верујем, оним што сам и сâм био у животу: једноставан и онај који је гледао да никоме не смета у његовим амбицијама. Надам се да ни моје дело никоме није сметало да своје смести на небо, нити је, верујем, тим чудесним делима таштине на путу стајало моје. Моје свето поље је у сваком случају остало моје. Тако знам да сам живео.